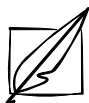

Małgorzata Przeniosło

**MATEMATYCY
POLSCY**
W DWUDZIESTOLECIU
MIĘDZYWOJENNYM

STUDIUM HISTORYCZNE

Wydawnictwo
Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
Jana Kochanowskiego

Kielce 2011

Rozdział VII

ZAANGAŻOWANIE W ORGANIZACJACH NAUKOWYCH

1. Działalność w Polskim Towarzystwie Matematycznym

Przed I wojną światową nie powstało na ziemiach polskich specjalistyczne stowarzyszenie naukowe mające na celu uprawianie matematyki, chociaż przedstawiciele innych dyscyplin tworzyli już wówczas swoje zrzeszenia. Po raz pierwszy zamysł założenia towarzystwa matematycznego zrodził się pod koniec 1916 r. w Krakowie w gronie pasjonujących się matematyką przyjaciół Stefana Banacha i Hugona Steinhausa. Pomysłu wówczas jednak nie sformalizowano.

Pierwsze z oficjalnych stowarzyszeń zrzeszających matematyków powstało we Lwowie w listopadzie 1917 r. z inicjatywy prof. Józefa Puzyny. Statut organizacji o nazwie Polskie Towarzystwo Matematyczne we Lwowie został zatwierdzony przez Namiestnictwo Galicyjskie 14 kwietnia 1918 r. Zasadniczy cel działalności określono w nim następująco: „popieranie pracy naukowej w zakresie matematyki i umiejętności pokrewnych oraz szerzenie wiedzy matematycznej”¹. Tak samo sformułowany cel, choć w innym zakresie naukowym, postawiono przed powstałym kilkanaście lat wcześniej – w 1904 r. we Lwowie – Polskim Towarzystwem Filozoficznym, do którego należeli także matematycy, m.in. Wacław Sierpiński. Cały statut lwowskiego PTM wyraźnie wzorowano na podobnym dokumencie przyjętym kiedyś przez PTF. Był on bardziej szczegółowy, ale wynikało to, jak się wydaje, z doświadczeń zdobytych przez Towarzystwo Filozoficzne w ciągu kilkunastu lat działalności. Przewidziano w nim np. dokładnie takie formy aktywności prowadzące do osiągnięcia wytyczonego celu, jakie wypracowało PTF, m.in. posiedzenia naukowe (organizowane co dwa tygodnie, z wyjątkiem okresów wakacyjnych), odczyty, wykłady, konkursy, wydawnictwa, gromadzenie środków naukowych (m.in. książek, czasopism). Działalność Towarzystwa miała być finansowana ze składek człon-

¹ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego we Lwowie.

kowskich, dochodów z odczytów i wydawnictw oraz subwencji i darów. W statucie określono też władze PTM we Lwowie: Walne Zgromadzenie, Wydział (Zarząd) oraz Komisję Rewizyjną. Przewidziano przyjmowanie trzech kategorii członków – założycieli, czynnych i wspierających. Zgodnie z analizowanym dokumentem za członka założyciela uznawano osobę, która jednorazowo przekazała Towarzystwu kwotę co najmniej 200 koron albo dar o tej samej wartości. Status członka czynnego otrzymywał ten, kto został jednogłośnie przyjęty przez Zarząd, zobowiązał się wpłacać roczną składkę w ustalonej wysokości oraz brać czynny udział w działalności PTM. Członkowie wspierający uiszczali taką samą kwotę jak czynni, ich obowiązkiem było popieranie celów Towarzystwa, nie mieli jednak prawa głosowania na Walnych Zgromadzeniach i wyboru do Zarządu, mogli natomiast uczestniczyć w posiedzeniach naukowych. Warto dodać, że statut PTF nie przewidywał takiego uprawnienia członków wspierających², choć nierzadko było ono postulowane³.

W okresie od grudnia 1917 r. do czerwca 1918 r. PTM we Lwowie odbyło dziewięć posiedzeń naukowych, na których wygłoszono 15 referatów. Na pierwszym z nich 3 grudnia 1917 r. Hugo Steinhaus mówił o *Rozwiązanych i nierozwiązanych zagadnieniach w teorii szeregów Fouriera*, a na następnym 17 grudnia Lucjan Grabowski – *O analizatorze harmonicznym Henriciego*. Na kolejnym spotkaniu 14 stycznia 1918 r. Józef Puzyna wygłosił referat *O śladach zerowych szeregu potęgowego*. 12 lutego Zdzisław Krygowski przedstawił temat *O przekształceniach Tchiruhausena w algebrze*, a dwa tygodnie później Wacław Sierpiński przybliżył *Najnowsze badania w funkcjach mierzalnych*. Na następnych posiedzeniach szczególnie aktywni – Sierpiński i Steinhaus – wygłosili kolejne referaty, wysłuchano także Adama Maksymowicza, Zygmunta Janiszewskiego, Antoniego Łomnickiego, Antoniego Plamitzera oraz Lucjana Böttchera. W związku z trudną sytuacją we Lwowie pod koniec 1918 i na początku 1919 r., a potem śmiercią Józefa Puzyny oraz odejściem na inne uczelnie profesorów Sierpińskiego i Krygowskiego, tamtejsze PTM czasowo zawiesiło swoją działalność. W listopadzie 1919 r. pozytywnie odpowiedziało na zaproszenie do przystąpienia do stowarzyszenia matematycznego o charakterze ogólnopolskim⁴.

Pomysł założenia wspomnianego zrzeszenia ogólnopolskiego pochodził od drugiego z regionalnych stowarzyszeń matematycznych – Towarzystwa Matematyczne-

² PTF nie wprowadziło takiej możliwości również w nowym statucie z 1919 r., ani w poprawkach do niego uchwalonych w 1921 r. CPHAU, PTF, f. 712, op. 1, spr. 1, k. 5; *Statut Polskiego Towarzystwa Filozoficznego*, [Lwów] 1919, s. 2.

³ CPHAU, PTF, f. 712, op. 1, spr. 2, k. 53v; AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Statut PTM we Lwowie, List A. Łomnickiego do S. Zaremby z listopada 1919 r.; A. Łomnicki, S. Ruziewicz, *Józef Puzyna*, „Wiadomości Matematyczne” 1921, t. 25, s. 113; *Statut Polskiego Towarzystwa Filozoficznego*, „Przegląd Filozoficzny” 1904, z. 1, s. 111; M. Przeniosło, *Powstanie i pierwszy rok działalności Polskiego Towarzystwa Filozoficznego we Lwowie*, w: *Znani i nieznani dziewiętnastowiecznego Lwowa*, [t. 1], pod red. M. Przeniosło i L. Michalskiej-Brachy, Kielce 2007, s. 131–139.

⁴ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, List A. Łomnickiego do S. Zaremby z listopada 1919 r.

go w Krakowie. Samo Towarzystwo rozpoczęło swoją działalność 2 kwietnia 1919 r. Tego dnia zorganizowano zebranie konstytuujące, na którym uchwalono statut i wybrano władze. Wzięli w nim udział m.in.: Stanisław Zaremba (nowo wybrany prezes), Antoni Hoborski (zastępca prezesa), Franciszek Leja (sekretarz), Ludwik Hordyński (skarbnik) oraz Kazimierz Żorawski, Jan Sleszyński, Stefan Banach, Otto Nikodym, Leon Chwistek i Alfred Rosenblatt. Wkrótce do TM przystąpili także m.in. Tadeusz Banachiewicz, Włodzimierz Stożek, Władysław Ślebodziński i Witold Wilkosz⁵.

W statucie TM w Krakowie zapisano, iż jego celem jest „wszechstronne pielęgnowanie matematyki czystej i stosowanej”. W czasie dyskusji nad kształtem tego dokumentu przed jego ostatecznym uchwaleniem nie przyjęto wniosku, by wśród zadań Towarzystwa umieścić także popularyzację matematyki. Zgodnie ze statutem wytyczony cel miał być realizowany przez odbywanie posiedzeń zwyczajnych i odczytów, wydawanie pisma periodycznego i broszur o treści matematycznej oraz organizowanie konkursów. Działalność chciano finansować ze składek wpisowych i rocznych wnoszonych przez członków oraz z subwencji i datków. W statucie określono także władze Towarzystwa, miały nimi być: Wydział (Zarząd), Komisja Kontrolująca (Komisja Rewizyjna), Sąd Polubowny i Walne Zebranie. Przewidziano przyjmowanie członków zwyczajnych i dożywotnich. Pierwszym stawał się ten, kto został pisemnie polecony przynajmniej przez dwie osoby już należące do Towarzystwa, następnie zgłoszony przez Zarząd i wybrany na posiedzeniu zwyczajnym oraz uiszczył składkę wpisową i roczną. Członek zwyczajny był dożywotni, gdy wpłacił do kasy TM jednorazowo określoną kwotę, zwalniano go wówczas z innych zobowiązań. Nieregulowanie składek rocznych, mimo upomnień, skutkowało skreśleniem z listy członków. Określono również prawa osób należących do Towarzystwa – uczestniczenie w posiedzeniach zwyczajnych, walnych zebraniach, odczytach oraz bierne i czynne prawo wyborcze do zarządu⁶.

Posiedzenia zwyczajne Towarzystwa, które organizowano dwa razy w miesiącu z wyjątkiem okresów wakacyjnych, poświęcano głównie na zapoznanie się z referatami naukowymi i załatwienie spraw organizacyjnych, np. przyjmowanie nowych członków. Na pierwszym z nich – 9 kwietnia 1919 r. – wysłuchano Antoniego Hoborskiego, który mówił na temat: *Z teorii funkcji zmiennej rzeczywistej*, na kolejnym (30 kwietnia) Alfreda Rosenblatta – *Z rachunku wariacyjnego*. Tydzień później referat został wygłoszony przez jednego z najmłodszych członków Towarzystwa – Stefana Banacha, dotyczył on teorii funkcji zmiennej rzeczywistej. Na następnych posiedzeniach w 1919 r. wysłuchano odczytów Edwarda Stamma, Franciszka Lei,

⁵ *Sprawozdanie Zarządu Polskiego Towarzystwa Matematycznego (za czas od założenia Towarzystwa do 15 III 1921 r.)*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego” 1921, t. 1, s. 131–133; S. Domoradzki, A. Pelczar, *O założycielach Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Wiadomości Matematyczne” 2009, t. 45, z. 2, s. 218, 219.

⁶ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Statut Towarzystwa Matematycznego w Krakowie; F. Leja, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Wiadomości Matematyczne” 1969, t. 12, s. 5.

Bohdana Babskiego, Stanisława Zaremby, Ottona Nikodyma. Na większości z nich rozważano kwestie ściśle matematyczne, ale nie tylko, referat prof. Zaremby był np. zatytułowany *Organizacja studiów na uniwersytetach we Francji*⁷.

Towarzystwo Matematyczne w Krakowie w listopadzie 1919 r. postanowiło rozszerzyć obszar swojej działalności na całą Polskę. Zarząd TM rozesłał matematykom warszawskim i lwowskim zaproszenia do przystąpienia do niego i udziału w kolejnym Walnym Zebraniu – 29 listopada. W odpowiedzi reprezentujący środowisko warszawskie Samuel Dickstein, Waław Sierpiński, Zygmunt Janiszewski i Stefan Mazurkiewicz zgłosili akces do Towarzystwa. PTM we Lwowie w liście jego sekretarza Antoniego Łomnickiego również wyraziło taką wolę (wkrótce przystąpili wszyscy czołowi tamtejsi matematycy). Dyskusje nad samym pomysłem i nowym statutem stowarzyszenia toczono na kilku kolejnych walnych zebraniach. 21 marca 1920 r. uchwalono zmianę nazwy na Polskie Towarzystwo Matematyczne. Problemy z przyjęciem statutu dotyczyły głównie zakresu działania ośrodka krakowskiego i roli pozostałych. Dyskusje były dość burzliwe, a członkowie spoza Krakowa zdecydowali się na daleko idące ustępstwa, uznając pierwszeństwo dotychczasowych władz TM. Podczas zjazdu polskich uczonych w sprawie organizacji nauki, który odbywał się 9 kwietnia 1919 r. w Warszawie, obecni tam matematycy postawili wniosek o powołanie PTM z zachowaniem do końca roku dotychczasowego Zarządu⁸.

Ostatecznie statut PTM uchwalono na Walnym Zebraniu Towarzystwa w dniu 22 grudnia 1920 r., przyjęto wówczas także regulamin organizacji. Zdecydowano również, że kolejne walne zebranie połączone z wyborami zarządu PTM zostanie zorganizowane wiosną następnego roku (odbyło się 4 czerwca 1921 r.). Tak więc dotychczasowe władze, które w 1919 r. wybrało jeszcze TM, miały funkcjonować aż do tego czasu. Statut w dużym stopniu był wzorowany na dokumencie, na którego podstawie działało Towarzystwo Matematyczne w Krakowie. Zmieniono go jednak tak, by mogły funkcjonować oddziały PTM w różnych miastach, siedziba Towarzystwa i jego Zarządu pozostała bowiem w Krakowie. Cel działania nie został zmodyfikowany, nie usunięto ograniczenia jedynie do uprawiania nauk matematycznych i nie poszerzono pola zainteresowań także na ich upowszechnianie, co postulowała część środowiska lwowskiego i warszawskiego. Koncentrowanie się tylko na działalności matematycznej jeszcze wyraźniej niż w przypadku TM uwidoczniło się w sposobach realizacji wytyczonych zadań. W statucie stwierdzono, że odczyty będą wygłaszane jedynie na posiedzeniach zwyczajnych o charakterze naukowym. Zaplanowano też wydawanie pisma periodycznego i prac o treści matematycznej.

⁷ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Wykaz posiedzeń i odczytów w Towarzystwie Matematycznym.

⁸ Tamże, Zaproszenie Zarządu TM w Krakowie do udziału w dyskusji nad rozszerzeniem obszaru działalności Towarzystwa z 18 XI 1919 r., List matematyków warszawskich do TM w Krakowie z 9 IV 1920 r.; F. Leja, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 5–7; M. Przeniosło, *Polskie Towarzystwo Matematyczne w okresie międzywojennym*, „Rocznik Lubelski” 2010, s. 67–69.

PTM zamierzało również utrzymywać kontakty z ruchem naukowym za granicą. W statucie oczywiście określono zasady przyjmowania do Towarzystwa. Członków podzielono na zwyczajnych miejscowych (tj. zamieszkałych w Krakowie) i zamiejscowych, dożywotnich oraz honorowych. Zasady przystępowania do PTM były podobne jak do TM. Jedyną różnicą polegała na tym, że oddziały PTM mogły przyjmować członków (zamiejscowych). Zarząd w Krakowie pozostawił sobie jednak możliwość wniesienia sprzeciwu, a kwestie sporne miały być rozstrzygane na Walnym Zebraniu. Zastrzeżono również, że wszystkie głosowania nad przyjęciem członków zostaną utajnione. Wprowadzona nowa kategoria członków – honorowi – była zarezerwowana dla osób mających szczególne zasługi dla matematyki albo samego PTM. Godność ta mogła być nadawana przez Walne Zebranie⁹.

W statucie określono władze PTM i ich kompetencje. Były to: Zarząd, Komisja Kontrolująca (Rewizyjna) i Walne Zebranie. W skład tego pierwszego wchodziły osoby powołane do prezydium (prezes i dwóch jego zastępców) oraz sekretarz, skarbnik, trzech członków, a także delegat każdego z oddziałów. Poza delegatami, pozostali członkowie Zarządu mieli być wybierani przez Walne Zebranie na dwuletnie kadencje z możliwością ponownego wyboru. Co do tej części Zarządu zastrzeżono, że jedynie dwóch spośród trzech członków prezydium może należeć do któregoś z oddziałów. W statucie określono również zadania Zarządu, były wśród nich: zwoływanie posiedzeń naukowych i akceptowanie zgłoszonych na nie referatów, czuwanie nad majątkiem i wydawnictwami Towarzystwa, zwoływanie co dwa lata walnych zebrań członków i przedkładanie im sprawozdań z działalności. Z kolei Komisja Kontrolująca, która składała się z trzech członków wybieranych przez Walne Zebranie na okres dwóch lat, miała sprawdzać prawidłowość działań podejmowanych przez Zarząd i składać wnioski o udzielenie mu absolutorium. W statucie przewidziano także dwa typy walnych zebrań – sprawozdawcze, odbywane cyklicznie oraz nadzwyczajne. Wśród kompetencji tego pierwszego podano m.in.: udzielanie absolutorium Zarządowi i wybór nowego, przyjmowanie jego sprawozdań oraz podobnych dokumentów przygotowywanych przez oddziały PTM, rozstrzyganie kwestii spornych, zatwierdzanie wniosków dotyczących zmian w statucie i regulaminie oraz rozwiązywanie Towarzystwa. Prawo do głosowania podczas zebrania przysługiwało każdemu z członków, a decyzje miały zapadać prostą większością, z wyjątkiem tych dotyczących poprawek w statucie i rozwiązania stowarzyszenia, tu wymagane było 2/3 głosów. Uchwały Walnego Zebrania uznawano za ważne, gdy zostały przyjęte w obecności co najmniej 1/4 członków. Statut określał także zasady wyboru Zarządu i członków Komisji Kontrolującej. Głosowanie miało być tajne. Przewidziano więc w nim udział również członków nieobecnych na Walnym Zebraniu, którzy mogli przesłać swoją decyzję w liście zamkniętym, otwieranym podczas wyborów. Zasadę

⁹ *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego” 1921, t. 1, s. 134, 135; *Sprawozdanie Zarządu Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 132, 133; *Kronika. Wiadomości o nowo powstałych lub zreorganizowanych polskich towarzystwach i instytucjach naukowych*, „Nauka Polska” 1923, t. 4, s. 389.

tę stosowano prawdopodobnie tylko wobec członków zamiejscowych. W zaproszeniu na Walne Zebranie w czerwcu 1923 r. wprost przypomniano o takiej możliwości, ale właśnie w odniesieniu do osób spoza Krakowa. Do pisma dołączono kartę wyborczą zawierającą dwie rubryki, w jednej umieszczono propozycje ustępującego Zarządu dotyczące nowej obsady, drugą pozostawiono pustą z przeznaczeniem na własne typy¹⁰.

W kwestii oddziałów PTM statut stanowił, iż mogą one powstawać za zgodą Zarządu na wniosek przynajmniej pięciu członków zamiejscowych zamieszkałych w tym samym mieście. Jako cel ich funkcjonowania wskazano „stworzenie matematycznego ogniska naukowego i odbywanie posiedzeń zwyczajnych”. Poszczególne oddziały Towarzystwa tworzyły swoje organy w podobnej formie jak krakowskie, z tym że Zarząd nazywano tu Wydziałem. Ich zadania były takie same jak opisane w przypadku struktury głównej. Coroczne składki płacone przez zamiejscowych członków PTM miały zasilać głównie kasę oddziału, do którego należeli, ale w 1/4 także fundusze pozostające w dyspozycji Zarządu w Krakowie¹¹.

W uchwalonym jednocześnie ze statutem regulaminie PTM określono szczegóły dotyczące końca kadencji władz, składek, terminu, miejsca i częstotliwości posiedzeń zwyczajnych, zasad druku wydawnictw Towarzystwa. Dwuletnie urzędowanie Zarządu i Wydziału każdego z oddziałów miało się kończyć w dniu Zielonych Świąt, a Walne Zebranie Sprawozdawcze odbywać w maju lub czerwcu. Co do wysokości składek, to określając je po raz pierwszy, ustalono, że wpisowe wyniesie 30 mk, a płatna z góry składka roczna – 60 mk. W kwestii posiedzeń zwyczajnych w regulaminie podano, że w Krakowie będą się odbywać w pierwszy i trzeci wtorek miesiąca, z wyjątkiem okresów wakacyjnych, o godzinie 5 wieczorem w siedzibie Seminarium Matematycznego UJ przy ulicy św. Anny 12. W dokumencie określono także zasady zamieszczania prac w wydawnictwach PTM. Zakładano, że będą publikowane przede wszystkim teksty członków Towarzystwa, które musiały najpierw zostać przyjęte do druku przez Komitet Redakcyjny. Zastrzeżono również, że będą się one ukazywać w kolejności, w jakiej je zgłoszono. Chciano przyjmować zarówno prace pisane po polsku, jak i obcojęzyczne. Informowano, że autor otrzyma 25 odbitek publikacji, a członkowie PTM po jednym egzemplarzu każdego wydawnictwa Towarzystwa bezpłatnie lub po obniżonej cenie, w zależności od kosztów druku¹².

W dniu uchwalenia statutu (22 grudnia 1920 r.) Towarzystwo liczyło 46 członków, 37 z nich wcześniej należało do TM w Krakowie. Spośród tam stowarzyszonych tylko dwie mniej znane w środowisku matematycznym osoby nie zgłosiły

¹⁰ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Zaproszenie na Walne Zebranie Sprawozdawcze z 1923 r.; *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, s. 135–137, 139.

¹¹ *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, s. 137–139.

¹² *Regulamin Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego” 1921, t. 1, s. 140, 141.

akcesu do PTM – inżynier Jan Stella-Sawicki i Włodzimierz Kowalski. Przed wspomnianą datą dwaj inni dotychczasowi członkowie TM zmarli – Ludwik Hordyński i Zygmunt Janiszewski. Oprócz „starych” członków TM, przed 22 grudnia do Towarzystwa (już noszącego nową nazwę PTM) wstąpili m.in.: Wiktor Staniewicz, Zdzisław Krygowski, Hugo Steinhaus, a dokładnie tego dnia np. Antoni Łomnicki i Stanisław Ruziewicz¹³.

W kolejnych latach pierwsi członkowie PTM pochodzący spoza Krakowa zakładali oddziały Towarzystwa w swoich miastach. Na początku 1921 r. powstał Oddział we Lwowie, w 1923 r. w Warszawie i Wilnie, a w 1924 r. w Poznaniu. Interesujące jest to, że mimo prężności warszawskiego ośrodka matematycznego tamtejsi profesorowie nie próbowali w początkowym okresie niepodległości założyć własnego stowarzyszenia, choć takie powstało we Lwowie i Krakowie. Ze wspomnień Kazimierza Kuratowskiego wynika, że było to konsekwencją przekonania, szczególnie Zygmunta Janiszewskiego, iż nie to prowadzi do sukcesu matematycznego, ważniejsze jest tworzenie zespołów osób współpracujących ze sobą na polu naukowym, spotykających się na dyskusjach matematycznych, a do tego nie jest konieczne oficjalne stowarzyszenie się. Już w lutym 1921 r. Międzynarodowa Unia Matematyczna zrzeszająca towarzystwa narodowe zaprosiła PTM do przystąpienia do niej. W 1924 r. Towarzystwo uchwaliło, że Polski Komitet Narodowy przy Unii będzie się składał z ośmiu członków, po dwóch z Krakowa, Lwowa i Warszawy oraz po jednym z Poznania i Wilna. W kolejnym roku PTM wybrało jednak do niego dziewięć osób, a w następnym dziesięć. Dodatkowi członkowie pochodzili z Warszawy¹⁴.

Z czasem liczba członków PTM systematycznie rosła, w 1924 r. było 106 członków zwyczajnych, w tym miejscowych – 33, w Oddziale we Lwowie – 30, w Warszawie – 23, Poznaniu – 16, Wilnie – 4. W 1929 r. Towarzystwo zrzeszało 176 osób, w tym 147 członków zwyczajnych. Liczebność poszczególnych oddziałów także się zmieniała, największy stał się warszawski, w 1929 r. należało do niego 50 osób, kolejny lwowski skupiał ich 39. Wśród członków zwyczajnych 41 było wówczas z Warszawy, ze Lwowa – 38, z Krakowa – 30, z Poznania – 26, z Wilna – 12. W 1930 r. Towarzystwo zrzeszało już 185 osób, w 1932 r. – 191, na początku 1938 r. – 196, a na koniec tego roku 204. Oprócz centrali krakowskiej i czterech wymienionych oddziałów PTM więcej placówek już nie powstało, ale do istniejących przyj-

¹³ AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Wykaz członków Towarzystwa Matematycznego i ich adresy; *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, s. 134, 135; *Sprawozdanie Zarządu Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 132, 133.

¹⁴ APAN w Krakowie, PAU, sygn. PAUI-174, k. 47, 61, 62, 65, 66, 93; J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno-naukowe, techniczne oraz naukę popierające; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce*, „Nauka Polska” 1927, t. 7, s. 300; T. Iwiński, *Ponad pół wieku działalności matematyków*, s. 24; S. Gołąb, *Z dziejów założenia Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Wiadomości Matematyczne” 1961, t. 4, z. 2, s. 158, 159; K. Kuratowski, *Moje wspomnienia związane z powstaniem polskiej szkoły matematycznej*, „Wiadomości Matematyczne” 1969, t. 12, z. 1, s. 14.

mowano także osoby mieszkające poza tymi miastami, m.in. z Torunia, Piotrkowa Trybunalskiego, Białegostoku, Drohobycza, Chełmna. Do Towarzystwa systematycznie wstępowały młodzi wychowankowie poszczególnych ośrodków akademickich. Z czasem też coraz więcej naukowców zagranicznych, którzy współpracowali z polskimi uczonymi, należało do PTM, w 1929 r. – 29, w 1939 – 51. Były wśród nich osoby bardzo znane w środowisku matematycznym, chociażby Élie Cartan, Ernst Zermelo, Karl Menger, Nikołaj N. Łuzin, John R. Kline i Tulio Levi-Civita. Jako pierwszego przyjęto w 1923 r. profesora Sorbony Élie Cartana. Nie brakowało także naukowców pracujących w krajach dość egzotycznych, np. wśród członków znaleźli się prof. Gonesh Prasad z Indii, prof. Godofredo Garcia z Peru czy Thomas Muir z Południowej Afryki¹⁵.

Przyjęte rozwiązania statutowe i fakt, iż siedziba Towarzystwa pozostała w Krakowie, a tamtejsi matematycy nie tworzyli, tak jak w innych ośrodkach, oddziału, sprawiły, że przez lata mieli oni pewną przewagę przy podejmowaniu kluczowych decyzji. W dużym stopniu wynikało to ze sposobu działania prof. Stanisława Zarremby, który w każdym z zarządów wybranych w okresie międzywojennym był prezesem lub wiceprezesem przy zamiejscowym prezesie (zob. tabela 3) i to on faktycznie zarządzał Towarzystwem. Jako człowiek bardzo zasadniczy i nieustępliwy potrafił forsować swoje decyzje (nie tylko dotyczące PTM) z dużą determinacją i skutecznością. Wraz ze wzmacnianiem się oddziałów zaczęły one wysuwać propozycje reorganizacji – po raz pierwszy na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu we Lwowie we wrześniu 1927 r., zwołanym przy okazji Pierwszego Polskiego Zjazdu Matematycznego zorganizowanego tam przez PTM. Dyskusję na ten temat podjęto także na Walnym Zebraniu Sprawozdawczym, które odbyło się w czerwcu 1928 r. w Warszawie. Za najważniejszy problem uznawano zbyt dużą dominację środowiska krakowskiego, a jako zasadniczy postulat wysuwano przekształcenie PTM w federację oddziałów. Dyskusję na ten temat toczono, bez rezultatów, przez kolejne lata¹⁶. Oddziały radziły sobie z taką sytuacją w różny sposób, czasem traktując Zarząd z pewnym lekceważeniem. Stanisław Ulam wspomina, że będąc na początku lat trzydziestych sekretarzem Oddziału Lwowskiego kierowanego wówczas przez Włodzimierza Stożka, poinformował go o nadejściu ważnego listu z Krakowa z PTM. Stożek, nie czytając, miał mu na to odpowiedzieć: „Schowaj go tak, by ludzkie oko

¹⁵ LCAP, OSW, f. 1269, ap. 4, b. 18, k. 26; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1928*, „Annales de la Société Polonaise de Mathématique” 1929, t. 8, s. 325–330; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1930*, tamże 1931, t. 10, s. 151–157; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1932*, tamże, 1932, t. 11, s. 61–67; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1936*, tamże, 1938, t. 17, s. 99–107; T. Iwiński, *Ponad pół wieku działalności matematyków*, s. 24, 31, 179; W. Ślebodziński, *Polskie Towarzystwo Matematyczne w latach 1919–1963*, „Wiadomości Matematyczne” 1965, t. 8, s. 88.

¹⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 6805, k. 38–46, 54, 61, 62, 114–123, 166; F. Leja, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 7, 8; S. Gołąb, *Z dziejów założenia Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 159.

więcej go nie widziało”¹⁷. W pewien sposób wynikało to z charakteru Włodzimierza Stożka i jego podejścia do różnych oficjalnych spraw, ale zapewne także ze stosunku do Zarządu Towarzystwa.

W 1935 r. doszło do „buntu” oddziałów, szczególnie warszawskiego i lwowskiego, dążących do reorganizacji Towarzystwa i przeniesienia jego siedziby do stolicy. Prezes Stefan Mazurkiewicz ustąpił nawet ze swojej funkcji. Bezpośrednim powodem eskalacji konfliktu był termin i miejsce walnego zebrania. Na początku roku Oddział Warszawski zaproponował bowiem zwołanie takiego zgromadzenia członków przy okazji planowanego jesienią 1935 r. w Warszawie Trzeciego Polskiego Zjazdu Matematycznego organizowanego przez PTM. Przewidywał bowiem, że wówczas będzie możliwość przegłosowania nowego statutu Towarzystwa. Z kolei ośrodek krakowski, obawiając się tego, chciał zorganizować walne zgromadzenie wcześniej pod pretekstem ustalenia dokładnego terminu tegoż zjazdu. Na jego miejsce zaproponował najmniejszy z oddziałów – w Wilnie, choć ten nie wyrażał na to zgody. Oddział Lwowski próbował doprowadzić do kompromisu między środowiskiem krakowskim i warszawskim, Stefan Banach podjął się mediacji. Zarząd w Krakowie zignorował propozycję porozumienia i podjął uchwałę o zwołaniu Walnego Zebrania na dzień 26 czerwca w Krakowie. Mógł to uczynić, zgodnie ze statutem decydował bowiem o miejscu takich zgromadzeń, miał jedynie skonsultować się z oddziałami. Nie wprowadził też do porządku obrad punktu dotyczącego zmian w statucie, o co wnioskowali warszawscy matematycy. W wyborach nowego zarządu, koniecznych z powodu rezygnacji Stefana Mazurkiewicza z funkcji prezesa, stare władze zaproponowały tylko jedną osobę spoza Krakowa. Po otrzymaniu takiego zaproszenia na Walne Zebranie profesor UJK Stanisław Ruziewicz podjął spektakularną próbę walki o nowy kształt PTM. Chcąc zaprotestować przeciwko ignorowaniu oddziałów przez Zarząd, zgłosił swoje wystąpienie z PTM. Uczynił to w liście kierowanym do Lwowskiego Oddziału PTM, do którego należał, choć w rzeczywistości chodziło przede wszystkim o to, by jego odpis trafił do Zarządu Towarzystwa (kopie otrzymały także inne ośrodki oraz osobiście Stefan Mazurkiewicz jako były prezes i Stefan Banach jako mediator). Oprócz odniesienia się w dość ostrych słowach do wspomnianej konfliktowej sytuacji, która była bezpośrednim powodem jego decyzji, podał również przyczyny bardziej ogólne, tkwiące w samym statucie PTM: „Nie widzę powodów, by ośrodek krakowski tworzył Polskie Towarzystwo Matematyczne, a inne ośrodki skupiające nieraz bardzo wielką liczbę, a w niej bardzo wybitnych matematyków, tworzyły tylko oddziały Towarzystwa. Nie widzę również powodów, dla których Zarząd Towarzystwa miałby się składać z matematyków krakowskich, z dwoma co najwyżej dopuszczalnymi wyjątkami, które Zarząd w proponowanej liście zredukował do jednego. Nie chcąc, by głos mój, dołączony do wyrażonych przez Oddział Lwowski życzeń i opinii, był przez Zarząd niewolony, zgłaszam wy-

¹⁷ S. Ulam, *Przygody matematyka*, s. 67.

stąpienie z Lwowskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Matematycznego¹⁸. Oddział Lwowski w oficjalnym liście poinformował Ruziewicza, iż na razie nie podjął decyzji w sprawie jego członkostwa, zapewniając go jednocześnie, że albo dojdzie do ustępstw ze strony Zarządu PTM, albo Oddział Lwowski odłączy się i reaktywuje dawne Polskie Towarzystwo Matematyczne we Lwowie, a on jako jeden z założycieli tego stowarzyszenia będzie bardzo w nim pożądanym. Tymczasem w Krakowie powołano nowy Zarząd, w którego skład weszli tylko matematycy z tego ośrodka (zob. tabela 3). Sytuacja tak bardzo się zaogniła, że wspomniany Trzeci Polski Zjazd Matematyczny w 1935 r. nie został zorganizowany (odbył się dopiero dwa lata później)¹⁹. Konflikt był ostry, gdyż specjalistyczne towarzystwa naukowe miały w okresie międzywojennym duże znaczenie i możliwości działania. Często skupiało się wokół nich życie naukowe, a ich prezesów i reprezentantów wyróżniano na arenie międzynarodowej, chociażby zaproszeniami do przewodniczenia i wygłaszania wykładów plenarnych na prestiżowych konferencjach. Międzynarodowe organizacje (w przypadku matematyki – Międzynarodowa Unia Matematyczna) skupiające stowarzyszenia narodowe wiodły bowiem prym w organizowaniu ogólnoswiatowych zjazdów naukowych, które cieszyły się wielkim uznaniem.

Tabela 3. Zarządy^a PTM w latach 1920–1939

Kadencja	Prezes	Wiceprezesa	Sekretarz	Skarbnik
1	2	3	4	5
1920–1921	Stanisław Zaremba	Antoni Hoborski	Franciszek Leja	Antoni Wilk
1921–1923	Wiktor Staniewicz	Zdzisław Krygowski Stanisław Zaremba	Witold Wilkosz	Franciszek Leja?
1923–1924	Samuel Dickstein	Marcin Ernst Stanisław Zaremba	Antoni Hoborski	Franciszek Leja
1924–1926	Samuel Dickstein	Marcin Ernst Stanisław Zaremba	Tadeusz Ważewski	Antoni Wilk
1926–1928	Zdzisław Krygowski	Maksymilian Huber Stanisław Zaremba	Jerzy Splawa-Neyman	Antoni Wilk
1928–1930	Wacław Sierpiński	Wiktor Staniewicz Stanisław Zaremba	Jerzy Splawa-Neyman	Stanisław Krystyn Zaremba

¹⁸ APAN w Sopocie, ZSR, sygn. Ru-II-1.

¹⁹ Tamże, sygn. Ru-II-1, 2, 4; AUJ, STB, sygn. DC 8, List W. Sierpińskiego do T. Banachewicza z 5 III 1935 r.; *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Rozprawy Polskiego Towarzystwa Matematycznego”, s. 137; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1936*, s. 191, 192; T. Iwiński, *Ponad pół wieku działalności matematyków*, s. 20; R. Duda, *Polskie Towarzystwo Matematyczne na tle dziejów*, „Wiadomości Matematyczne” 2009, t. 45, z. 2, s. 243, 244.

1	2	3	4	5
1930–1932	Kazimierz Bartel	Stefan Mazurkiewicz Stanisław Zaremba	Tadeusz Ważewski	Stanisław Gołąb
1932–1934	Stefan Mazurkiewicz	Stefan Banach Stanisław Zaremba	Tadeusz Ważewski	Stanisław Gołąb
1934–1935	Stefan Mazurkiewicz	Stefan Banach Stanisław Zaremba	Tadeusz Ważewski	Stanisław Gołąb
1935–1936	–	Stefan Banach Stanisław Zaremba	Tadeusz Ważewski	Stanisław Gołąb
1936–1937	Stanisław Zaremba	Witold Wilkosz	Andrzej Turowicz	Stanisław Gołąb
1937–1938	Stefan Mazurkiewicz	Mieczysław Biernacki Juliusz Rudnicki Hugo Steinhaus Stanisław Zaremba	Bronisław Knaster	Władysław Orlicz
1938–1939	Stefan Mazurkiewicz	Mieczysław Biernacki Kazimierz Kuratowski Juliusz Rudnicki Stanisław Ruziewicz Stanisław Zaremba	Bronisław Knaster	Władysław Orlicz
1939 ^b	Stefan Banach	Mieczysław Biernacki Kazimierz Kuratowski Stefan Kempisty Antoni Łomnicki Stanisław Zaremba	Bronisław Knaster	Karol Borsuk

Uwagi: ^a Podano tylko nazwiska funkcyjnych członków Zarządu.

^b Skład wybrany w kwietniu 1939 r.

Źródło: LCAP, OSW, f. 1269, ap. 4, b. 18, k. 3–8, 13, 14, 26, 36, 43, 44, 55, 56; AUJ, PTM, sygn. DLXXVI, 1, Zaproszenie na Walne Zebranie Sprawozdawcze z 1923 r.; T. Iwiński, *Ponad pół wieku działalności matematyków*, s. 171–172; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1928*, s. 324; *État de la Société Polonaise de Mathématique à la fin de l'année 1936*, s. 191, 192.

Realna groźba rozbitcia PTM sprawiła, że w marcu 1936 r. zostało zwołane Nadzwyczajne Walne Zebranie we Lwowie, na którym uchwalono zmianę statutu. Nowe zasady zaczęły obowiązywać od 11 stycznia 1937 r. PTM stało się federacją poszczególnych oddziałów, które zgłaszano władzom administracyjnym jako oddzielne stowarzyszenia. Ich prezesi byli automatycznie wiceprezesami Towarzystwa (zob. tabela 3). Na siedzibę wybrano Warszawę, a w Krakowie 21 lutego 1937 r. utworzono kolejny oddział. Ten zrzeszał dotychczasowych członków miejscowych,

k którzy wcześniej nie należeli do żadnego oddziału. W nowym statucie członków podzielono na zwyczajnych, zagranicznych i honorowych. Wiceprezesa Towarzystwa stawali się automatycznie członkami Zarządu Głównego. Pozostałych – prezesa, sekretarza i skarbnika – miało co dwa lata wybierać Walne Zgromadzenie. W nowym statucie rozszerzono cele Towarzystwa i metody prowadzące do ich realizacji. Zapisano w nim dodatkowo m.in. działania upowszechniające wiedzę matematyczną postulowane przez większość środowiska od początku istnienia PTM oraz utrzymywanie kontaktów z pokrewnymi stowarzyszeniami w kraju i za granicą. Do poprzednich form działalności – posiedzeń zwyczajnych o charakterze głównie naukowym i dotyczących wydawnictw – dołączono także organizowanie dyskusji, wykładów, kursów, pokazów, konkursów, zjazdów, popieranie i nagradzanie badań, udzielanie stypendiów i zapomóg²⁰.

Działalność naukowa PTM koncentrowała się na poświęconych głównie takim kwestiom posiedzeniach zwyczajnych. W okresie międzywojennym wygłoszono na nich 1143 referaty. Organizowano je zarówno w Krakowie – 184, jak i poszczególnych oddziałach, w warszawskim – 446, lwowskim – 373, w poznańskim – 76, w wileńskim – 64. Przedstawiane tezy zazwyczaj były też dyskutowane. Większość nowych wyników naukowych, do których dochodzili matematycy pracujący w poszczególnych ośrodkach, referowano i analizowano na posiedzeniach Towarzystwa. W Warszawie i Lwowie odbywano je nawet co tydzień. Praca w obu oddziałach była bardzo intensywna, referowano, dyskutowano i niejednokrotnie wspólnie dopracowywano przedstawione wyniki badań. W Warszawie spotykano się w piątkowe wieczory, a posiedzenia nierzadko kontynuowano w węższym gronie osób związanych z UW na nieoficjalnych spotkaniach w pobliskiej kawiarni, które odbywały się z inicjatywy najbardziej „towarzyskiego” z warszawskich matematyków – Stefana Mazurkiewicza. We Lwowie, jak już wspomniano, toczenie dyskusji naukowych w takich miejscach było codziennością wielu tamtejszych matematyków, toteż na spotkania PTM wybrano sobotnie wieczory i sale UJK. W ciągu godziny przedstawiano trzy, cztery krótkie prace, następnie szerzej omawiano je w czasie drugiej części spotkania, zupełnie oficjalnie odbywającej się w którejś z ulubionych kawiarni w pobliżu Uniwersytetu, oczywiście zazwyczaj pod przewodnictwem Stefana Banacha. Był on też najbardziej aktywnym referentem, w latach 1927–1938 miał 43 wystąpienia. Jego najbliższy współpracownik Stanisław Mazur prezentował swoje wyniki równie często – 42 razy, podobnie Hugo Steinhaus – 35. Poza nimi w zasadzie wszyscy pracujący naukowo członkowie Towarzystwa, zarówno utytułowani, jak i młodzi, wygłaszali referaty. Nie brakowało też wystąpień gości zagranicznych, np. w marcu 1929 r. na posiedzeniu Oddziału Warszawskiego wysłuchano amerykańskiego matematyka Williama L. Ayresa, który mówił na temat *Über zyklische*

²⁰ LCAP, OSW, f. 1269, ap. 4, b. 18, k. 32, 48; F. Leja, *Powstanie Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, s. 8; *Statut Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, Dodatek do „Annales de la Société Polonaise de Mathématique” 1937, t. 16, s. 1–8.

Kontinua und ihre Anwendungen in der Topologie. W kwietniu przyjechał Witold Hurewicz, pracujący wówczas na Uniwersytecie w Amsterdamie, wygłosił referat *Sur les ensembles de dimension dénombrable*. W czerwcu wysłuchano przybyłego z Fryburga Ernsta Zermelo (odczyt – *Über Spiegelung an analytischen Kurven*). Tytuły wszystkich wystąpień były podawane w czasopiśmie PTM „Annales de la Société Polonaise de Mathématique”. Wiele z prac dyskutowanych na posiedzeniach PTM ukazywało się potem drukiem, zarówno w „Annales”, jak i w „Fundamenta Mathematicae” oraz „Studia Mathematica”²¹.

Polskie Towarzystwo Matematyczne działało w okresie międzywojennym bardzo prężnie. Skupiało się wokół niego życie naukowe, reprezentowało polską matematykę na arenie międzynarodowej, ułatwiało kontakty z zagranicznymi uczonymi. Prezesi PTM i jego przedstawiciele byli wyróżniani zaproszeniami do przewodniczenia i wygłaszania wykładów plenarnych na prestiżowych konferencjach, a zagraniczni uczeni chętnie przyjeżdżali do Polski z wykładami na zaproszenie Towarzystwa.

2. Matematycy w strukturach innych organizacji

W okresie międzywojennym matematycy działali także w innych, oprócz PTM, towarzystwach naukowych, głównie tych powstałych przed 1918 r. Oczywiście szczególnie aktywni byli w najprężniejszych z nich – Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwie Naukowym Warszawskim, Towarzystwie Naukowym we Lwowie. Należeli także do Towarzystwa Przyjaciół Nauk – w Poznaniu i Wilnie. Nie stronili jednak również od angażowania się w prace nowo powstających stowarzyszeń, chociażby Akademii Nauk Technicznych, sami też założyli takowe – Polskie Towarzystwo Logiczne.

Przekształcenie Akademii Umiejętności w Krakowie w Polską Akademię Umiejętności uchwalono w marcu 1919 r. na Walnym Zgromadzeniu jej członków. Nowy statut został zatwierdzony w listopadzie tego roku. Siedziba PAU oczywiście pozostała w Krakowie (przy ul. Sławkowskiej 17), w 1920 r. podjęto natomiast decyzję o utworzeniu placówek Akademii w Warszawie i Lwowie; w stolicy na jednego

²¹ LCAP, OSW, f. 1269, ap. 4, b. 18, k. 32; AAN, MWRiOP, sygn. 1354, k. 15; W. Ślebodziński, *Polskie Towarzystwo Matematyczne*, s. 87; K. Kuratowski, *Przemówienie wygłoszone 3 IX 1969 r. na inauguracji jubileuszu Polskiego Towarzystwa Matematycznego*, „Wiadomości Matematyczne” 1971, t. 12, z. 2, s. 208–214; tegoż, *Notatki do autobiografii*, s. 78; S. Ulam, *Przygody matematyka*, s. 67; T. Mańkowski, *Życie naukowe współczesnego Lwowa*, s. 163; *Comptes-rendus des séances de la Société Polonaise de Mathématique. Section de Varsovie, année 1929*, „Annales de la Société Polonaise de Mathématique” 1929, t. 8, s. 323, 324; R. Duda, *Lwowska szkoła matematyczna*, s. 79.

z dwóch pierwszych delegatów powołano prof. Kazimierza Żorawskiego. Ponieważ zasługi Akademii dla rozwoju polskiej nauki przed 1918 r. niewątpliwie były znaczące, PAU od początku istnienia starała się przekonać władze państwowe, iż powinna zostać uznana za głównego jej reprezentanta, zarówno w kraju, jak i za granicą. W 1925 r. w nowo tworzonej statucie chciano wprowadzić zapis, iż jest ona „naczelną instytucją nauki polskiej”. Sprzeciw MWRiOP, które miało przypisaną taką funkcję, sprawił, że w dokumencie zatwierdzonym w 1927 r. przytoczone sformułowanie się nie znalazło. Mimo to rola i wpływy PAU w okresie międzywojennym były duże. Już w 1921 r. rząd polski upoważnił Akademię do oficjalnego reprezentowania nauki polskiej w międzynarodowych związkach naukowych. Przez cały okres międzywojenny starała się ona podejmować działania mające na celu upowszechnianie wiedzy o nauce polskiej w świecie²².

W okresie międzywojennym zawężono kategorie członków PAU, pozostawiając tylko korespondentów i czynnych. Mogli nimi zostać wybitni naukowcy, zarówno z kraju, jak i z zagranicy. Ich liczba pozostała ograniczona, ale była kilkakrotnie zwiększana, chociażby w 1932 r. do 104 na każdy Wydział. Powołanie w poczet członków Akademii wciąż uznawano za duże wyróżnienie dla uczonych. W okresie międzywojennym członkami czynnymi PAU byli: Kazimierz Żorawski (od 1916, korespondent od 1900 r.), Stanisław Zaremba (od 1926, korespondent od 1903 r.), Wacław Sierpiński (od 1921, korespondent od 1917 r.), Stefan Mazurkiewicz (od 1936, korespondent od 1922 r.), Jan Łukasiewicz (od 1937 r.). Spośród matematyków zagranicznych zostali nimi: Élie Cartan (w 1921 r.), Henri Lebesgue (w 1923 r.), Leon Lichtenstein (w 1929 r.), Maurice Fréchet (w 1930 r.). Członkami korespondentami byli: Samuel Dickstein (od 1893 r.), Józef Puzyna (od 1900 r.), Jan Sleszyński (od 1921 r.) oraz Stefan Banach²³ (od 1924 r.)²⁴.

Działalność naukowa PAU koncentrowała się w okresie międzywojennym na organizowaniu posiedzeń o takim charakterze, wiele z przedstawianych na nich wyników ukazywało się następnie w wydawnictwach Akademii – w „Bulletin Inter-

²² J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności*, s. 12, 13, 54–58; J. Piskurewicz, *Prima inter pares*, s. 16, 17, 50–68, 115–118; J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 225–228; B. Jaczewski, *Organizacja i finansowanie nauki*, s. 67, 68.

²³ Banach mimo znaczących osiągnięć naukowych nie został członkiem czynnym, choć w 1933 r. jego kandydatura była wysuwana m.in. przez Stanisława Zarembę. APAN w Krakowie, PAUCz, Akta S. Banacha, Wniosek o powołanie na członka czynnego.

²⁴ AAN, ARP w Berlinie, sygn. 1455, k. 1–5; MWRiOP, sygn. 5618, k. 63, 64; sygn. 6805, k. 139; APAN w Warszawie, MWS, sygn. III-194, teczką 122, k. 13; APAN w Krakowie, PAUCz, Akta L. Lichtensteina, Zawiadomienie o wyborze na członka czynnego z 8 VI 1928 r.; Zatwierdzenie wyboru przez prezydenta RP z 6 IV 1929 r.; *Rocznik Polityczny i Gospodarczy 1939*, Warszawa [1939], s. 529; J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności*, s. 35, 36; *Poczet członków Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności w latach 1872–2000*, Kraków 2006, s. 24, 76, 81, 98, 104, 105, 128, 131, 141, 144, 148, 159, 160; W. Ślebodziński, *Kazimierz Żorawski*, s. 88; I. Trzcieniecka-Schneider, *Łukasiewicz Jan*, w: *Filozofowie współcześni*, Bydgoszcz–Kraków 2003, s. 305.

national de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres" i w „Rozprawach” wydawanych przez poszczególne Wydziały. Prace omawiane na spotkaniach były referowane przez członków PAU, ich streszczenia publikowano w „Sprawozdaniach z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”. Matematycy często prosili, by ich wyniki zaprezentował Waław Sierpiński. Oprócz pracy poszczególnych Wydziałów Akademia, podobnie jak przed 1918 r., choć rzadziej, przyznawała stypendia i nagrody za osiągnięcia naukowe. Spośród matematyków nagrodzono m.in. Waław Sierpińskiego w 1922 r. za redagowanie czasopisma „Fundamenta Mathematicae” i Stefana Banacha w 1939 za kluczowe dla analizy funkcjonalnej twierdzenia opublikowane w 1929 r. w tomie 1 „Studia Mathematica”. PAU prowadziła także stacje naukowe za granicą, istniejącą już wcześniej w Paryżu (także mieszcząca się tam Bibliotekę Polską) oraz utworzoną w okresie międzywojennym w Rzymie. W prace Akademii szczególnie angażował się Waław Sierpiński. Stale brał udział w posiedzeniach naukowych, w przeciwieństwie do wielu członków spoza Krakowa, którzy raczej rzadko na nie przyjeżdżali. Od 1936 r. był delegatem PAU na ośrodek warszawski oraz do Komitetu Naukowego Matematycznego powstałego przy Radzie Nauk Ścisłych i Stosowanych²⁵.

Sama Rada Nauk Ścisłych i Stosowanych powstała w 1936 r., w wyniku działań prowadzonych przez Komitet Porozumiewawczy towarzystw naukowych (PAU, TNW, TNL, ANT), miała za zadanie organizowanie pracy naukowej i racjonalizowanie jej finansowania. Powołano przy niej 15 komitetów naukowych zajmujących się różnymi dyscyplinami. Spośród matematyków funkcje w Radzie powierzono Waławowi Sierpińskiemu (zastępcy przewodniczącego) i Kazimierzowi Kuratowskiemu (sekretarza). Do Komitetu Matematycznego weszli: Waław Sierpiński jako przewodniczący, Stefan Banach – jego zastępca, Kazimierz Kuratowski – sekretarz, Stefan Mazurkiewicz, Witold Pogorzelski i Stanisław Zaremba – członkowie, Tadeusz Banachiewicz – przedstawiciel Akademii Nauk Technicznych, a w 1937 r. jako delegat PTM – Antoni Zygmund. Oprócz ogólnych kwestii związanych z organizacją pracy naukowej poszczególne komitety miały np. opiniować podania o subwencje oraz o bezpłatne i ulgowe paszporty na czas zagranicznych wyjazdów naukowych. Jeśli chodzi o inne przykłady działalności Komitetu Matematycznego, to np. zabrał on

²⁵ LCAP, OSW, f. 1269, ap. 4, b. 18, k. 56, 57; APAN w Krakowie, PAU, sygn. PAU WIII-6, k. 3, 4, 6, 12, 78, 80, 204, 256; sygn. PAUI-152, k. 1–5; AUJ, STB, sygn. DC 8, List W. Sierpińskiego do T. Banachiewicza z 21 V 1934 r., 21 III 1935 r., 27 X 1936 r., 18 XII 1936 r., 9 VI 1937 r., 18 VI 1938 r., 24 V 1939 r.; *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Posiedzenie z dnia 23 I 1922 r.*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 1922, t. 27, z. 1, s. 4; *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Posiedzenie z dnia 4 II 1929 r.*, tamże, 1929, t. 34, z. 2, s. 19; *Wydział Matematyczno-Przyrodniczy. Posiedzenie z dnia 11 XI 1929 r.*, tamże, z. 9, s. 19; J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności*, s. 62–66; tegoż, *Oświata, szkolnictwo, nauka*, w: *Dzieje Krakowa*, t. 4, *Kraków w latach 1918–1939*, pod red. J. Bieniarzówny i J. M. Małeckiego, Kraków 1997, s. 326; J. Piskurewicz, *Prima inter pares*, s. 82, 144, 156, 157; *Listy Waława Sierpińskiego do Stanisława Ruzewicza*, s. 165; S. Gołąb, *Matematyka w pracach Akademii Umiejętności*, s. 208, 209.

głos w sprawie zlikwidowanych kilka lat wcześniej (w 1933 r.) III Katedry Matematyki na UJK we Lwowie i Wydziału Ogólnego PLw, upominając się o ich przywrócenie. Postulował też zatrudnienie we wszystkich istniejących katedrach przynajmniej jednego adiunkta, asystenta i asystenta starszego, utworzenie na uniwersytetach katedr mechaniki teoretycznej oraz założenie w Warszawie i Lwowie niezależnych od uczelni instytutów matematycznych. Zadaniem osób zatrudnionych w tych ostatnich, wzorem podobnych za granicą, miało być poświęcenie się tylko pracy naukowej. Planowano też, że instytut we Lwowie miałby być specjalistyczny, nastawiony głównie na matematykę stosowaną. Mimo istnienia kilku takich placówek zajmujących się innymi dyscyplinami, w odniesieniu do matematyki pomysł udało się zrealizować dopiero po II wojnie światowej, tworząc Państwowy Instytut Matematyczny (przekształcony potem w Instytut Matematyczny Polskiej Akademii Nauk). Przy Radzie tworzone także komisje do opracowania pewnych projektów, np. Wacław Sierpiński wszedł w skład grupy powołanej do rozważenia potrzeb szkół wyższych, a Kazimierz Kuratowski do komisji nadzorującej przygotowanie bibliografii prac poszczególnych dyscyplin naukowych w językach dostępnych dla uczonych zagranicznych²⁶.

Śród ogólnonaukowych towarzystw działających w okresie międzywojennym matematycy najchętniej wstępowali do powstałego w 1907 r. Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. W statucie uchwalonym w 1922 r. cel TNW określono jako rozwijanie i popieranie badań we wszystkich gałęziach wiedzy. Towarzystwo dysponowało dwoma siedzibami – w Pałacu Staszica, Nowy Świat 72, oraz przy ul. Śniadeckich 8. W statucie przewidziano przyjmowanie członków honorowych oraz czynnych miejscowych i zamiejscowych (w 1928 r. zmieniono te kategorie na honorowych, zwyczajnych, nadzwyczajnych i korespondentów). Mieli być oni zgrupowani w trzech wydziałach, bez ograniczania liczby członków w każdym z nich. Wydziały pozostały niezmiennione w porównaniu z okresem przedwojennym: I – językoznawstwa i literatury, II – nauk humanistycznych, społecznych, filozoficznych i antropologicznych, III – nauk matematycznych i przyrodniczych. W nowym statucie z 1928 r. dokonano nieco innego podziału: I – językoznawstwa i historii literatury, II – nauk historycznych, społecznych i filozoficznych, III – nauk matematyczno-fizycznych, IV – nauk biologicznych. Do Towarzystwa należało wielu matematyków z całego kraju, szczególnie z Warszawy i Lwowa. Wśród członków założycieli był Samuel Dickstein, a jeszcze przed odzyskaniem niepodległości wstąpili do niego Wacław Sierpiński (w 1908 r.) i Stefan Mazurkiewicz (w 1917 r.). W okresie międzywojennym przyjęto Kazimierza Żorawskiego, Jana Łukasiewicza, Kazimierza Kuratowskiego, Stefana Banacha, Franciszka Leję, Stanisława Saksę,

²⁶ AAN, Ministerstwo Oświaty, sygn. 3220, k. 2–15; AUJ, STB, sygn. DC 8, List W. Sierpińskiego do T. Banachiewicza z 10 I 1935 r., 16 XI 1936 r.; *Działalność Rady Nauk Ścisłych i Stosowanych i Komitetów Naukowych*, „Nauka Polska” 1938, t. 23, s. 185–189; J. Dybiec, *Polska Akademia Umiejętności*, s. 31; B. Jaczewski, *Organizacja i finansowanie nauki*, s. 158–164; 185–187; tegoż, *Organizacje i instytucje*, s. 72–75; R. Duda, *Polskie Towarzystwo Matematyczne*, s. 247; A. Schinzel, *Wacław Sierpiński*, s. 37; K. Kuratowski, *Notatki do autobiografii*, s. 125, 126.

Antoniego Zygmunta, Antoniego Łomnickiego, Kazimierza Bartla, Stanisława Ruziewicza, Bronisława Knastera, Karola Borsuka, Władysława Nikliborca. Do TNW zapraszano także matematyków z zagranicy, wśród nich byli m.in. Luitzen Brouwer, Arnaud Denjoy, Karl Menger, Paul Montel, Jacob D. Tamarkin. We władzach Towarzystwa zasiadał Kazimierz Żorawski – prezes w latach 1925–1931, Waław Sierpiński – w tym czasie wiceprezes, a następnie prezes oraz Stefan Mazurkiewicz – sekretarz generalny od 1935 r. Spośród wymienionych szczególnie aktywnie działał w TNW Sierpiński, poza inicjatywami o charakterze naukowym stale upominał się o fundusze na rekonstrukcję Pałacu Staszica, który władze przeznaczyły na siedzibę Towarzystwa. W 1929 r. zaproponował utworzenie w Warszawie Polskiej Akademii Nauk poprzez połączenie TNW z ANT. W styczniu 1933 r. już jako prezes TNW na posiedzeniu Sejmowej Komisji Oświatowej wygłosił przemówienie przeciw zapisom nowej *Ustawy o szkołach akademickich*²⁷.

Praca naukowa TNW koncentrowała się głównie na odbywaniu posiedzeń organizowanych przez poszczególne Wydziały, choć dla niektórych dyscyplin tworzono także instytuty badawcze²⁸. Matematycy angażowali się przede wszystkim w działalność Wydziału Nauk Matematycznych i Przyrodniczych (następnie Matematyczno-Fizycznych), tu znów szczególnie aktywny był Waław Sierpiński. Wydział III odbywał 6–9 posiedzeń rocznie, a na każdym z nich wygłaszano 4–5 referatów. Na przykład w 1928 r. 7 wystąpień na 38 ogółem mieli matematycy, w 1932 r. 11 z 42, w 1935 r. 7 z 32. Wśród referentów nazwisko prof. Sierpińskiego powtarza się szczególnie często. Mówił np. *O zagadnieniu relatywizacji twierdzenia W. H. Younga* (21 listopada 1931 r.), *O funkcjach przybierających każdą swą wartość mniej niż 2^{\aleph_0} razy* (23 stycznia 1932 r.), *O rozkładzie płaszczyzny na krzywe* (13 lutego 1932 r.). Swoje wyniki prezentowali też m.in.: Kazimierz Żorawski, Stefan Mazurkiewicz, Stanisław Ruziewicz, Franciszek Leja, Alfred Tarski, Halina Milicer-Grużewska, Andrzej Koźniewski. Wśród referentów można znaleźć również nazwiska zagranicznych członków Towarzystwa, np. 21 listopada 1931 r. na posiedzeniu Wydziału III gościł Paul Montel, mówił *O granicy górnej modułu pierwiastków równania algebraicznego*. Prezentowane prace lub ich streszczenia publikowano w „Sprawozdaniach z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”. Tytuły wystąpień podawano także w czasopiśmie będącym organem TNW – „Roczniku Towarzystwa

²⁷ J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 229, 230; *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1932, t. 25, s. 1; *Skład Towarzystwa Naukowego Warszawskiego w okresie od 24 XI 1937 do 6 I 1946*, tamże, 1938–1945, t. 31–38, s. 5, 8, 9; *Jubileusz 65-lecia działalności naukowej, pedagogicznej i społecznej profesora Samuela Dicksteina*, s. 43; A. Schinzel, *Waław Sierpiński*, s. 24–28.

²⁸ TNW planowało założenie kilku takich instytutów zatrudniających etatowych pracowników naukowych jako, wspomniany już, sposób na zintensyfikowanie prac badawczych w różnych dziedzinach. Wymagało to jednak dotacji państwowych, a te udało się uzyskać tylko na dwie takie placówki – Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego i Instytut Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (B. Jaczewski, *Organizacje i instytucje*, s. 79). W pierwszym z wymienionych pracował Jerzy Sława-Neyman. A. L. Dawidowicz, *Sława-Neyman Jerzy*, s. 142.

Naukowego Warszawskiego”. Nie publikowano natomiast samych tekstów, periodyk nie miał bowiem charakteru naukowego, a jedynie organizacyjny. Oprócz poruszania spraw związanych z funkcjonowaniem TNW, w „Roczniku” zamieszczano krótkie notki biograficzne o nowo przyjmowanych członkach, przygotowane przez nich samych. Obok podstawowych danych osobistych – daty i miejsca urodzenia, ukończenia szkoły i studiów, ewentualnie otrzymania stopnia doktora, habilitacji, katedry profesorskiej czy też członkostwa w innych towarzystwach podawano wyczerpujące spisy dotychczasowych publikacji²⁹.

Pośród towarzystw powstałych przed 1918 r., do których należeli matematycy, prężnie w okresie międzywojennym działało także Towarzystwo Naukowe we Lwowie. Siedziba TNL mieściła się w budynkach Ossolineum. Nazwę wprowadzono statutem z 1920 r. w miejsce wcześniejszej – Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej we Lwowie (jego członkiem był Zdzisław Krygowski). Jako cel działalności wskazano pracę nad rozwojem i postępem nauki we wszystkich gałęziach wiedzy ludzkiej. Chciano go realizować przez odczyty i wykłady naukowe połączone z dyskusjami oraz wydawanie prac i materiałów o tym charakterze. Działalność naukowa miała być głównie prowadzona w Wydziałach Towarzystwa: I – Filologicznym, II – Historyczno-Filozoficznym i III – Matematyczno-Przyrodniczym. Członkowie Towarzystwa zostali podzieleni na czynnych oraz przybranych, mogli być nimi naukowcy miejscowi i zamiejscowi. Do grona tych pierwszych chciano przyjmować tylko osoby mające odpowiednie kwalifikacje i dorobek naukowy. Członkiem przybranym mógł natomiast zostać każdy, kto pracował naukowo. Liczba członków czynnych była ograniczona, miała wynosić maksymalnie 20 osób w dwóch pierwszych z wymienionych wydziałów i 30 w trzecim. Chcąc zapewnić wysoki poziom naukowy Towarzystwa, w statucie zapisano, iż do tej grupy zostaną zaproszeni członkowie czynni PAU mieszkający we Lwowie. To oni mieli wybrać pierwszy skład członków czynnych TNL. Zatwierdzanie nowych osób wybranych przez wydział do tej grupy powierzono Walnemu Zgromadzeniu, podobnie jak wybór Zarządu. Spośród matematyków na członków czynnych Towarzystwa przyjmowano kolejno: Stanisława Zarembę, Antoniego Łomnickiego, Hugona Steinhausa, Wacława Sierpińskiego, Stefana Banacha. Byli nimi również: astronom, zajmujący się także matematyką, Lucjan Grabowski oraz filozof i logik Jan Łukasiewicz, którego przyjęto do Wydziału II. Przybranymi członkami TNL zostali natomiast: Kazimierz Bartel, Kazimierz Kuratowski, Eustachy Żyliński, Stanisław Ruziewicz, Stefan Kaczmarz, Władysław Nikliborc, Juliusz Schauder, Leon Chwistek, Stanisław Mazur, Stanisław Saks oraz Władysław Orlicz³⁰.

²⁹ *Sprawozdanie z czynności naukowych*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1928, t. 21, s. 20–22; *Sprawozdanie z czynności naukowych*, tamże, 1932, t. 25, s. 25–28; *Sprawozdanie z czynności naukowych*, tamże, 1935, t. 28, s. 14–16; *Nowi członkowie – Kazimierz Kuratowski*, tamże, 1930, t. 23, s. 67, 68; *Nowi członkowie – Antoni Łomnicki*, tamże, 1934, t. 27, s. 61–63.

³⁰ APAN w Warszawie, MWS, sygn. III-194, teczk. 122, k. 23; *Sprawozdanie Wydziału Towarzystwa dla Popierania Nauki Polskiej za rok 1903*, Lwów 1904, s. 21; *Skład Towarzystwa*

Działalność TNL prezentowano w jego organie nazwanym „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie”. Publikacja ukazywała się trzy razy do roku. Była bezpłatnie rozsyłana 54 polskim i 24 zagranicznym instytucjom naukowym. Pisano w niej o sprawach organizacyjnych, o wydawnictwach TNL, o dyskusjach dotyczących potrzeb polskiej nauki toczonych w łonie Towarzystwa. Przedstawiano nowych członków, podając krótkie informacje biograficzne o nich i spisy ich publikacji. Zamieszczano tytuły wszystkich referatów wygłoszonych na posiedzeniach TNL wraz z obszernymi streszczeniami; w całości część z nich ukazywała się w „Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie”. Działalność naukowa TNL była prowadzona głównie przez poszczególne wydziały. Na posiedzeniach uczeni zgrupowani w Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym prezentowali i dyskutowali przeciętnie 20–30 prac rocznie. Przedstawiali nie tylko własne wyniki, ale też ustalenia osób nienależących do Towarzystwa, te bowiem nie mogły brać udziału w posiedzeniach. Wśród referatów były również wystąpienia matematyków. Na przykład w 1922 r. Hugo Steinhaus mówił o swoich badaniach z zakresu rachunku prawdopodobieństwa i teorii miary. Przedstawił także prace Leona Chwistka *Zasady teorii typów konstruktywnych* oraz Stefana Banacha *O problemie miary*. W 1928 r. Banach zaprezentował referat *Ortogonalność w przestrzeniach funkcyjnych*, a Steinhaus przybliżył prace Zygmunta Birbauma *Uwagi o calce Cauchy’ego* oraz Stanisława Mazura *O szeregach warunkowo-sumowalnych*. Eustachy Żyliński mówił *O pewnym kryterium wyznacznikowym na możliwość związków chemicznych* oraz *o Teorii rozmaitości liniowych*, przedstawił także ustalenia Izabeli Ettingerówny – *O pewnym twierdzeniu J. H. Maclagana Waddeburna*³¹.

Podobnie jak TNL, również kolejne z ogólnodostępnych stowarzyszeń skupiających głównie amatorów zainteresowanych nauką, a założonych przed 1918 r. – Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk – w okresie międzywojennym zmieniło swój charakter na naukowy. Co prawda w nowym statucie z 1921 r. pozostawiono możliwość przystępowania do Towarzystwa wszystkim chętnym, ale pod wpływem środowiska akademickiego tworzącego się na powstałym w 1919 r. Uniwersytecie, oprócz dawnych wydziałów powołano także Komisje – Filologiczną, Filozoficzną, Historyczną, Nauk Społecznych, Teologiczną, Lekarską oraz Matematyczno-Przyrodniczą. Te skupiały już tylko osoby posiadające dorobek naukowy i to one wkrótce zaczęły odgrywać główną rolę w działalności PTPN. Uniwersytet zresztą wspierał

Naukowego we Lwowie z końcem 1934 r., „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1934, t. 14, z. 3, s. 245–251; *Skład Towarzystwa Naukowego we Lwowie z końcem 1938 r.*, tamże, 1938, t. 18, z. 3, s. 364, 367–372; *Członkowie Towarzystwa wybrani w I kwartale 1939 r.*, tamże, 1939, t. 19, z. 1, s. 91; T. Mańkowski, *Życie naukowe współczesnego Lwowa*, s. 140–142; J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 140–142; K. Korzon, *Towarzystwo Naukowe we Lwowie*, w: *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, cz. 1, pod red. B. Sordylowej, Wrocław 1990, s. 96–101.

³¹ *Odczyty, referaty, komunikaty*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie” 1922, z. 2, s. 64, 103–108; *Odczyty, referaty, komunikaty*, tamże, 1928, z. 1, s. 2, 22; z. 2, s. 43, 112, 113.

Towarzystwo, również finansowo. PTPN relacjonowało swoją działalność w „Sprawozdaniach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, a poszczególne komisje wydawały biuletyny naukowe, wśród nich drukowano „Prace Komisji Matematyczno-Przyrodniczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”. Z grona matematyków do PTPN należeli: Zdzisław Krygowski, Kazimierz Abramowicz, Jan Łukasiewicz, Stanisław Zaremba oraz Władysław Orlicz³².

Towarzystwo Przyjaciół Nauk, tak jak przed 1918 r., funkcjonowało także w Wilnie. Członkowie byli zgrupowani w trzech wydziałach, pierwszy skupiał zainteresowanych filologią, literaturą i sztuką, drugi – naukami matematyczno-przyrodniczymi i lekarskimi, trzeci – filozofią, historią oraz naukami prawno-ekonomicznymi. Poszczególne wydziały odbywały posiedzenia naukowe, publikowały swoje wydawnictwa, m.in. ukazywały się „Prace Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie. Nauki Matematyczno-Przyrodnicze”. Matematycy angażowali się w działalność TPNW szczególnie w latach trzydziestych, należeli do niego wszyscy wileńscy profesorowie zajmujący katedry tej specjalności³³.

W porównaniu z okresem przed odzyskaniem niepodległości nie zmienił się charakter działalności Kasy im. Mianowskiego w Warszawie. Jej zasadniczym celem było wspieranie rozwoju nauki polskiej. Pozostała też stowarzyszeniem ogólnodostępnym. W statucie z 1920 r. kierowanie działalnością Kasy powierzono 12-osobowemu Komitetowi, złożonemu w połowie z przedstawicieli nauk humanistycznych, w połowie matematyczno-przyrodniczych. Powołano również organ nadzorczy w postaci Rady Naukowej, która składała się z członków Komitetu i delegatów najważniejszych towarzystw naukowych oraz państwowych uniwersytetów i politechnik. W początkach niepodległości Kasa odegrała znaczącą rolę w tworzeniu struktur organizacyjnych polskiej nauki jako inicjator zjazdów i zebrań temu poświęconych. Pierwszy zjazd o takim charakterze odbył się w Warszawie w dniach 7–10 kwietnia 1920 r. To na nim 9 kwietnia członkowie Towarzystwa Matematycznego w Krakowie zdecydowali o poparciu przekształcenia TM w PTM³⁴. W kolejnych latach rola Kasy jako organizatora nauki nie osłabła, zadanie to realizowano głównie za pomocą wydawanego od 1918 r. czasopisma „Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój”. Periodyk informował o rozwoju poszczególnych ośrodków akademickich,

³² AAN, MWRiOP, sygn. 3739, k. 5, 12; sygn. 4099, k. 180; sygn. 6805, k. 140; AUAM, PS, Protokół z posiedzenia Senatu UP z 11 VII 1934 r., 17 VI 1938 r.; *Sprawozdanie Zarządu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za rok 1923 i 1924*, [Poznań 1925], s. 3, 4, 6–8, 28; *Sprawozdanie Zarządu Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk za rok 1925*, [Poznań 1926], s. 8, 9; Z. Lisowski, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w latach 1927–1947*, Poznań 1947, s. 5–10, 17–38; J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 233; B. Jaczewski, *Organizacja i finansowanie nauki*, s. 72, 73; A. Śródka, *Uczni polscy*, t. 3, s. 312.

³³ AAN, MWRiOP, sygn. 3298, k. 15; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1926*, [Wilno 1927], s. 3, 8, 25–28; *Sprawozdanie ze stanu i działalności Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie za rok 1938*, Wilno 1939, s. 10, 11; J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 235.

³⁴ Zob. podrozdział VII.1.

działalności instytucji naukowych w kraju i za granicą, na jego łamach toczono też dyskusje o różnych nurtujących środowisko naukowe problemach. Na przykład często podnoszono kwestię słabości systemu zatrudniania nauczycieli szkół wyższych, zbyt małej liczby katedr profesorskich, nadmiernego obciążenia pomocniczych sił naukowych. Oprócz kwestii związanych z organizacją nauki Kasa zajmowała się też jej upowszechnianiem, tworzeniem nowych instytutów badawczych, nawiązywaniem współpracy z zagranicą. Nie zarzuciła też pierwotnych form działalności, wciąż udzielała zapomóg i pożyczek na prowadzenie pracy badawczej, przyznawała stypendia i nagrody, wspierała finansowo towarzystwa naukowe³⁵.

W działalności Kasy brali udział także matematycy. W latach 1927–1939 Kazimierz Żorawski był delegatem PAU w Radzie Naukowej, a wielu wypowiadało się na łamach „Nauki Polskiej”. Wspominano już o dużym znaczeniu dla przyszłości matematyki artykułu Zygmunta Janiszewskiego *O potrzebach matematyki w Polsce*, który ukazał się w pierwszym tomie czasopisma wraz z innymi tekstami napisanymi na prośbę Kasy i dotyczącymi możliwości rozwoju różnych dyscyplin naukowych. Cykl „O potrzebach” był też kontynuowany w kolejnych latach. W tomie 2 Stefan Mazurkiewicz poruszył kwestię organizacji bibliotek naukowych i systemu wydawniczego, popierając przy tym ideę Janiszewskiego wydawania w Warszawie specjalistycznego czasopisma matematycznego. Po kilku latach dynamicznego rozwoju matematyki, szczególnie w ośrodku warszawskim i lwowskim, w czasopiśmie pojawiły się postulaty dotyczące dopiero tworzących się dziedzin – matematyki stosowanej i logiki. Jerzy Sława-Neyman pisał o roli i potrzebach statystyki matematycznej i rachunku prawdopodobieństwa. Podkreślał wciąż rosnący wpływ tych dziedzin nie tylko na nauki przyrodnicze czy społeczne, ale i na życie gospodarcze. Wskazywał na zaniedbywanie nauk stosowanych w Polsce, brak podręczników, bibliotek, katedr profesorskich o takiej specjalizacji, małą liczbę godzin wykładowych im poświęconych. Odniesienie do tych kwestii znalazło się także w tekście Antoniego Łomnickiego, również on zwracał uwagę na niedocenywanie tych dziedzin przez naukowców zajmujących się „matematyką czystą”. Poparł też propozycję Sława-Neymana wprowadzenia regularnych cykli wykładów i przygotowania podręczników. Nie zgodził się natomiast z postulatami tworzenia już wówczas specjalistycznych katedr statystyki matematycznej i rachunku prawdopodobieństwa, gdyż uważał, że dziedziny te są jeszcze zbyt słabo rozwinięte. Z tego powodu nie widział też potrzeby tworzenia oddzielnego czasopisma dla zastosowań matematyki i instytutów badawczych im poświęconych na wzór zagranicznych. Niewątpliwie w tej drugiej kwestii miał sporą wiedzę, podczas podróży po europejskich ośrodkach naukowych w 1930 r. poznał bowiem kilka instytutów zajmujących się matematyką stosowaną. Na temat

³⁵ J. Małkowska, *Towarzystwa i instytucje naukowe*, s. 413–415; T. Łapacz, *Kasa im. Mianowskiego*, w: *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. 2, cz. 1, s. 31–33; C. Łapiński, *Katedry i siły naukowe profesorskie w państwowych uczelniach akademickich w Polsce*, „Nauka Polska” 1931, t. 14, s. 27–49; T. Mańkowski, *Życie naukowe współczesnego Lwowa*, s. 134–174; W. Semkiewicz, *Życie naukowe współczesnego Krakowa*, s. 43–84.

stanu i potrzeb kolejnej z dopiero tworzących się dziedzin – logiki matematycznej – na łamach „Nauki Polskiej” wypowiedział się Jan Łukasiewicz. Zauważył, iż w związku z wybitnymi osiągnięciami polskich logików uczeni zajmujący się innymi dziedzinami matematyki zaczynają traktować logikę jako oddzielną gałąź, a nie tylko naukę pomocniczą, jak to wciąż ma miejsce w wielu innych krajach. Podkreślił tu zasługi Kazimierza Twardowskiego, który wychował grono filozofów-logików. Uważał, że ich prace charakteryzują się wysokim stopniem ścisłości naukowej, ale bez nadmiernego dążenia do niej, które może skutkować niemożnością publikowania. Dla zapewnienia dalszego szybkiego rozwoju logiki matematycznej proponował założenie w Polsce poświęconego jej czasopisma. Z kolei Waław Sierpiński zabrał głos w kwestiach ogólnych związanych z organizacją nauki. Postulował zmniejszenie liczby godzin dydaktycznych prowadzonych przez profesorów, by więcej czasu mogli poświęcić na działalność naukową. Porównywał ich obciążenia – pięć godzin wykładu i dwie ćwiczeń z obowiązkami profesorów we Francji – trzy godziny wykładu, a w Paryżu nawet dwie. Proponował przyjęcie takiego poziomu również w Polsce. Nie chciał przy tym przerzucać obowiązków na pomocnicze siły naukowe, ale zmniejszyć liczbę godzin wykładów dla studentów. Jego zdaniem, powinni oni więcej uczyć się samodzielnie, co byłoby korzystne dla zainteresowanych przyszłą pracą naukową. Ponadto uważał, że słuchanie zbyt dużej liczby wykładów dziennie jest nieefektywne. Proponował również wprowadzenie systemu wynagradzania za działalność naukową, nie godząc się, by aktywni i nieaktywni pod tym względem pracownicy uczelni byli tak samo opłacani. Uważał też, że należy upowszechnić wypłacanie honorariów autorskich, podwyższyć wysokość nagród za osiągnięcia naukowe i zasiłków przeznaczonych na badania oraz przyznawać je w znacznie większym zakresie. W tym ostatnim wypadku postulował, by pobierające je osoby rozliczać z wykonanej pracy. Upominał się także o lepsze wynagradzanie docentów niemających etatu na uczelni, a jedynie godziny zleczone³⁶.

Matematycy angażowali się także w działalność stowarzyszeń skupiających techników – Polskiego Towarzystwa Politechnicznego i Akademii Nauk Technicznych. Do pierwszego z nich, powstałego w 1877 r., należał Placyd Dziwiński, był członkiem założycielem, aktywnie działał również w okresie międzywojennym. ANT została utworzona już po odzyskaniu niepodległości – w 1920 r. w Warszawie, w związku z brakiem wydziału poświęconego technice w PAU. Zgodnie ze statutem była instytucją użyteczności publicznej dotowaną przez MWRiOP. Jako główne dziedziny jej zainteresowania wskazano matematykę, mechanikę, chemię, wraz z za-

³⁶ A. Śródka, *Uczeni polscy*, t. 4, s. 640; Z. Janiszewski, *O potrzebach matematyki w Polsce*, s. 14–16; S. Mazurkiewicz, *O potrzebach matematyki w Polsce*, s. 1–5; J. Sławka-Neyman, *Potrzeby matematyki stosowanej w Polsce*, „Nauka Polska” 1929, t. 10, s. 25–29; J. Łukasiewicz, *O znaczeniu i potrzebach logiki matematycznej*, tamże, s. 604–620; A. Łomnicki, *O potrzebach matematyki stosowanej w Polsce*, „Nauka Polska” 1931, t. 14, s. 98–109; W. Sierpiński, *Uwagi o sposobach podniesienia poziomu nauki*, s. 14–17; M. Przeniosło, *Relacja profesora Antoniego Łomnickiego z podróży naukowej*, s. 204–207.

stosowaniami tych nauk, geodezję oraz fizykę. Działalność ANT była prowadzona w czterech Wydziałach Nauk: I – Matematyczno-Fizycznych, II – Inżynieryjnych, III – Mechanicznych, IV – Technologicznych. W skład każdego z nich wchodziła ograniczona kilkudziesięcioosobowa grupa członków czynnych, honorowych i korespondentów. Spośród matematyków członkami ANT byli: Kazimierz Żorawski, Kazimierz Bartel, Franciszek Leja, Antoni Przeborski, Witold Pogorzelski, Antoni Łomnicki i Władysław Nikliborc. Od 1937 r. logicy mogli należeć do Polskiego Towarzystwa Logicznego założonego przez Jana Łukasiewicza, który był też jego prezesem³⁷.

W okresie międzywojennym matematycy dość chętnie angażowali się w działalność towarzystw o charakterze ogólnonaukowym, szczególnie PAU, TNW, TNL. Brali udział w pracach organizacyjnych i naukowych, publikowali w drukowanych przez nie wydawnictwach. Włączyli się też w działalność Rady Nauk Ścisłych i Stosowanych utworzonej przez Komitet Porozumiewawczy najprężniejszych z działających wówczas towarzystw. Wyjątkowo aktywny na tym polu był Wacław Sierpiński.

³⁷ AAN, MSZW, sygn. 7731, k. 2; *Protokół Walnego Zgromadzenia Członków Polskiego Towarzystwa Politechnicznego*, „Czasopismo Techniczne” 1928, t. 46, s. 324; *Rocznik Społeczny i Gospodarczy* 1939, s. 531; J. Piłatowicz, *Kadra inżynierska*, s. 9; J. Samójłło, *Dziwiński Placyd*, s. 185; B. Jaczewski, *Organizacja i finansowanie nauki*, s. 74, 75; W. Ślebodziński, *Kazimierz Żorawski*, s. 88; *Czy wiesz kto to jest?*, s. 27; A. Śródka, *Uczeni polscy*, t. 2, s. 478; A. Alexiewicz, *Antoni Łomnicki*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1938–1945, t. 31–38, s. 220; J. Słupecki, *Łukasiewicz Jan*, s. 524.